

**ESCOLA RURAL: RENOVACIÓ, DEMOCRATITZACIÓ I IGUALTAT
D'OPORTUNITATS. L'ANÀLISI DE LES TRANSFORMACIONS DE
L'ESCOLA RURAL DES DE LA REVISTA *CUADERNOS DE PEDAGOGÍA*
(1975-1995).**

Lídia Sala Font i Marta Simón Rovira
Universitat de Vic

Resum

Aquesta comunicació presenta l'evolució de l'escola rural en el darrer quart del segle xx partint de l'anàlisi dels articles publicats a la revista *Cuadernos de Pedagogía* al llarg dels seus primers vint anys (1975-1995). Aquest període engloba la transició política i democràtica, la crisi del model educatiu de la Llei general d'educació de 1970, el desplegament i conseqüències de la LOGSE i la implantació d'un nou model educatiu a partir de 1990. Presentem una anàlisi quantitativa i qualitativa dels articles publicats a la revista, analitzant especialment els monogràfics sobre l'escola rural publicats al llarg del període. L'objectiu serà desvelar aspectes vinculats a la cohesió social com ara: la participació i democratització de l'escola rural, la cohesió de les petites comunitats entorn de l'escola, l'arrelament de l'escola rural al medi i la cultura de l'entorn, la superació de les desigualtats d'oportunitats i l'extensió cultural.

Paraules clau: Escola rural, igualtat d'oportunitats, participació i democratització.

Resumen

Esta comunicación presenta la evolución de la escuela rural en el último cuarto del siglo xx partiendo del análisis de los artículos publicados en la revista *Cuadernos de Pedagogía* durante sus primeros veinte años (1975-1995). Este período engloba la transición política y democrática, la crisis del modelo educativo de la Ley General de Educación de 1970, el desarrollo y consecuencias de la LOGSE y la implantación de un nuevo modelo educativo a partir de 1990. Presentamos un análisis cuantitativo y cualitativo de los artículos publicados en la revista, analizando especialmente los monográficos sobre la escuela rural publicados durante este período. El objetivo será desvelar aspectos vinculados a la cohesión social como son: la participación y democratización de la escuela rural, la cohesión de las pequeñas comunidades alrededor de la escuela, la relación de la escuela rural con el medio y la cultura del entorno, la superación de la desigualdad de oportunidades y la extensión cultural.

Palabras clave: Escuela rural, igualdad de oportunidades, participación y democracia.

Abstract

In this communication the evolution experienced by rural schools during the last quarter of twentieth century is presented. It is based on the analysis of articles published

in the *Cuadernos de Pedagogía* journal over its first twenty years (1975-1995). This period includes the political and democratic transition, the recession of the educational model of the Ley General de Educación of 1970, the development and consequences of the new law and implementation, and the new educational model since 1990. We present a quantitative and qualitative analysis of articles published in the journal, especially analyzing the published monographs on rural schools throughout this period. The aims is to analyze aspects related to social cohesion, such as: participation and democratization of the rural school, the cohesion of small communities around the school, the establishment of the school environment and the rural culture of environment, inequality of opportunities overcoming and cultural extension.

Key words: Rural school, equal opportunities, participation and democratization

1. Presentació

La supeditació de la cultura rural a la cultura urbana és una constant al llarg de la major part del segle xx a Catalunya i Espanya. Malgrat l'extensió més gran dels territoris rurals, la població de les ciutats ha tingut més possibilitats i oportunitats d'accedir als estudis. A més, la cultura dominant ha identificat món rural amb tradició i, en canvi, la ciutat s'ha presentat com el lloc del progrés. Això, al costat d'altres fenòmens socials i econòmics (caciquisme, dificultats de subsistència, manca d'expectatives dels joves, migracions, despoblament, etc.), ha marcat la política educativa i l'evolució de l'escola rural: una història d'oblits i despreocupació.

Durant el darrer quart del segle xx, com ja s'ha estudiat (Soler, 2005; Feu, 2005), les iniciatives del moviment de mestres i alguns canvis en la política educativa impulsen un canvi d'orientació de les inèrcies anteriors i generen una renovació de l'escola rural.

Aquesta comunicació té l'objectiu de resseguir aquest procés a partir dels articles publicats a *Cuadernos de Pedagogía* al llarg dels primers vint anys de la revista (1975-1995), que coincideixen amb un període cabdal del segle xx a Catalunya i Espanya: el període que va des de l'inici de la transició política a la democràcia i la crisi del model educatiu de la Llei general d'educació de 1970 fins a les conseqüències del desplegament de la LOGSE i la implantació d'un nou model educatiu a partir de 1990.

A partir del buidatge i la sistematització dels continguts dels articles sobre l'escola i l'educació rural s'ha fet una anàlisi quantitativa i qualitativa dels temes plantejats. Les conclusions se centraran en as-

pectes vinculats a la cohesió social: la participació i democratització de l'escola rural, la cohesió de les petites comunitats entorn de l'escola, l'arrelament de l'escola rural al medi i la cultura de l'entorn, la superació de les desigualtats d'oportunitats, l'extensió cultural, etc.

2. L'escola rural a *Cuadernos de Pedagogía*

El resultat del buidatge i la sistematització dels continguts dels articles sobre l'escola i l'educació rural a *Cuadernos de Pedagogía* ens ha permès resseguir el procés de renovació de l'escola rural a partir de les seves pàgines des del seu inici l'any 1975 fins al 1995. A continuació presentem l'anàlisi quantitativa en tres taules que mostren el volum d'articles publicats tenint en compte els paràmetres següents: 1) anys i temàtiques, 2) anys i territoris, 3) territoris i temàtiques. Aquests paràmetres s'han delimitat de la manera següent: pel que fa als anys, s'ha dividit el període analitzat en biennis, per tal de facilitar l'anàlisi; el paràmetre territori fa referència a la ubicació geogràfica (comunitat autònoma) de l'article publicat, i per últim, s'han classificat els articles en les temàtiques següents: política educativa i economia de l'educació, experiències didàctiques i relació amb l'entorn, sociologia i anàlisi de la realitat, bilingüisme i llengua, professorat, història de l'educació (abans de 1975), organització escolar, comunitat educativa i entorn, fracàs escolar, alfabetització i escola d'adults, alumne, i finalment, anàlisi i propostes generals per a l'escola rural. Aquestes temàtiques han quedat definides a partir dels continguts sobre l'escola rural publicats a *Cuadernos de Pedagogía* durant el període analitzat. Les taules ens permeten relacionar els continguts de la revista amb els esdeveniments socials i polítics ocorreguts durant aquest període. D'aquí n'extraurem l'anàlisi qualitativa que presentarem més endavant.

La presència d'articles sobre l'escola i l'educació rural a la revista durant aquest període és notable: hem seleccionat un total de 263 articles relacionats, en un grau major o menor, amb l'escola rural. El període més productiu s'emmarca entre 1975 i 1980, coincidint amb els anys de la implantació de la LGE de 1970. Pel que fa a la temàtica, detectem que els temes que reben més atenció són: l'anàlisi i les propostes generals per a l'escola rural, les experiències didàctiques, la relació amb l'entorn i, finalment, la política educativa i l'economia de

l'educació, que representen, en conjunt, el 54% dels articles totals. Per contra, els temes que tenen menys presència a la revista són els relacionats amb la història de l'educació i el fracàs escolar (a l'escola rural), un total del 4,18% dels articles.

A continuació presentem la síntesi de l'anàlisi quantitativa dels articles publicats a la revista *Cuadernos de Pedagogía* de 1975 a 1995.

Taula 1: Els àmbits temàtics dels articles i els anys de publicació.

	Política educativa i economia	Experiències, relació amb l'entorn	Sociologia i anàlisi de la realitat	Bilingüisme / llengua	Professorat	Història de l'educació (abans 1975)	Organització escolar	Comunitat educativa i entorn	Fracàs escolar	Alfabetització i escola d'adults	Alumnes	Anàlisi i propostes generals per l'ER.	
1975	4	1	1	6	4	2	3	1		1	1	28	52
1976													
1977	7	4			1	1		2				5	20
1978													
1979	3	6			2		2		1	1		7	22
1980													
1981	4	3	2	1		1		2			1	8	22
1982													
1983	5	8	1		2	1	1					12	30
1984													
1985	2	6	1	1	3	1	1	1	1	4		4	25
1986													
1987	4	9	2		6		3			2		4	30
1988													
1989	1	5	3		1	1	1			1		1	14
1990													
1991	5	5	2		2		1	2		1		2	20
1992													
1993	4	7	2		4		2					4	23
1994													
1995			2									3	5
	39	54	16	8	25	7	14	8	2	10	2	78	263

Font: Elaboració pròpia a partir del buidatge de la revista

La majoria dels articles es publiquen durant els primers anys, i el bienni 1975-1976 és el més fructífer de tots. Temàticament, el volum d'articles és més representatiu en: política educativa i economia, ex-

periències educatives i relació amb l'entorn, anàlisi i propostes generals per a l'escola rural. El volum d'articles segons la temàtica queda determinat, en la majoria dels casos, pels esdeveniments socials i polítics del moment. Serveixi d'exemple l'elevat volum d'articles publicats sobre l'anàlisi i les propostes generals per a l'escola rural durant el bienni 1975-1976, que coincideix amb l'inici de la revista i amb els anys posteriors a l'aplicació de la LGE, que no ha tingut cap consideració envers l'escola rural.

Taula 2: Comunitats on s'han publicat els articles i anys de publicació.

	1975 - 1976	1977 - 1978	1979 - 1980	1981 - 1982	1983 - 1984	1985 - 1986	1987 - 1988	1989 - 1990	1991 - 1992	1993 - 1994	1995	
Espanya	28	15	9	16	10	9	13	5	14	14	3	137
Andalusia	2		2		4	3	4	1	1	3	1	21
Aragó	2		2	1	2	1	3	1	1	1		13
Cantàbria			1		1	1						3
Castella i Lleó	1	1	4		2		2	2	1	2	1	15
Castella – la Manxa					1				1	1		3
Catalunya	5		1	3	1		3	1	1			15
Ceuta												
València	2		1	1								4
Extremadura	1				3							4
Galícia	6	2			2	2	2			1		15
Illes Balears	1				1	1		1				4
Illes Canàries					1	1				1		4
La Rioja												
Madrid	1	1	2			1	2	1				8
Melilla												
Navarra						3						3
País Basc	2											2
Astúries	1	1			2	1	1	2				8
Múrcia				1		2			1			4
	52	20	22	22	30	25	30	14	20	23	5	263

Font: Elaboració pròpia a partir del buidatge de la revista

La majoria dels articles publicats, com és lògic, provenen de les comunitats més rurals. Les més destacades són: Andalusia, Aragó, Castella i Lleó, Catalunya i Galícia. També cal destacar que els articles més generals s'han agrupat en l'apartat «Espanya». Són articles que tracten sobre temes rellevants per a l'escola rural en general i no presenten realitats territorials concretes.

Taula 3: Els àmbits temàtics dels articles i les comunitats on s'han publicat.

	Política educativa i economia	Experiències, relació amb l'entorn	Sociologia i anàlisi de la realitat	Bilingüisme / llengua	Professorat	Història de l'educació (abans 1975)	Organització escolar	Comunitat educativa i entorn	Fracàs escolar	Alfabetització i escola d'adults	Alumnes	Anàlisi i propostes generals per l'ER.	
Espanya	36	6	8	1	14	7	10	7		3	1	44	137
Andalusia		6	2		2				1	4		6	21
Aragó		7	1		1							4	13
Cantàbria		1			1							1	3
Castella i Lleó		10	1				1			2		1	15
Castella – la Manxa		3											3
Catalunya		3		2	4		1				1	4	15
Ceuta													
València		1		2								1	4
Extremadura	1	1										2	4
Galícia		7	1	1	1							5	15
Balears	1		1	1								1	4
Canàries		1			1				1			1	4
La Rioja													
Madrid	1	3			1			1				2	8
Melilla													
Navarra				1			1					1	3
P. Basc												2	2
Astúries		4	1				1					2	8
Múrcia		1	1							1		1	4
	39	54	16	8	25	7	14	8	2	10	2	78	263

Font: Elaboració pròpia a partir del buidatge de la revista

Aquesta taula reflecteix les inquietuds que van viure les diferents comunitats durant el procés de renovació de l'escola rural. Podem observar que els articles sobre política educativa i economia de l'educació no s'ubiquen en un territori concret, sinó que són de caràcter més general. També és interessant observar com els articles sobre experiències educatives i relació amb l'entorn es distribueixen força regularment per totes les comunitats. D'altra banda, observem que els articles relacionats amb el bilingüisme coincideixen generalment amb comunitats que posseeixen dues llengües oficials. Per últim, volem destacar que els articles d'anàlisi i propostes generals per a l'escola rural estan molt distribuïts.

Per tal de sintetitzar l'anàlisi qualitativa hem dividit el període en quatre subperíodes de duració similar que es corresponen amb: 1975-1980, 1981-1986, 1987-1990 i 1991-1995. Aquesta divisió s'ha fet tenint en compte alguns canvis polítics i socials. El 1970 s'implanta la LGE. Per tant, el primer període ens servirà per observar quina repercussió va tenir aquesta Llei en l'escola rural. La segona etapa s'emmarca en un moment de canvis polítics, com l'arribada, el 1982, dels socialistes al Govern espanyol. El tercer període, tot i ser més curt, és un període fructífer i mostra com les agrupacions escolars prenen importància i s'organitzen. L'últim període ens mostrarà les implicacions derivades de la implantació de la LOGSE i ens servirà per cloure l'anàlisi de com l'escola rural s'ha democratitzat i renovat per assolir el nivell de qualitat actual.

Període 1975-1980

Com ja hem assenyalat, aquest és un dels períodes amb més publicacions sobre l'escola i l'educació rural, i agrupa el 35,7% dels articles totals publicats. La temàtica dels articles concorda amb la tendència general, però cal destacar que al llarg de tot el període es publiquen 78 articles d'anàlisi i propostes per a l'escola rural i que 40 d'aquests són publicats durant aquest quinquenni, coincidint amb el desplegament de la LGE. Aquesta Llei afecta directament l'escola rural, ja que amb ella s'accelera el procés de concentració escolar. Arran del desplegament de la Llei, es publiquen articles que posen en evidència la situació de l'escola rural. El títol del monogràfic publicat l'any 1976, *La escuela*

rural en España: crónica de una marginación,¹ exemplifica clarament la situació en què es troba l'escola rural. D'altra banda, tot i l'escassa representació d'articles d'altres temàtiques, hem de destacar el volum d'articles relacionats amb les condicions i la formació del professorat, ja que en aquest moment la imatge del professorat està molt deteriorada i la revista se'n fan ressò a través d'articles com: «Conclusiones del IV Congrés de Formació», de 1976.² També cal mencionar articles que exposen experiències educatives³ en els quals es manifesta l'interès per compartir i difondre idees renovadores per a la pràctica educativa a les escoles rurals. Per últim, volem esmentar l'aparició d'articles sobre bilingüisme (especialment a Catalunya, València i Galícia), resultat del procés de traspàs de competències en matèria d'educació iniciat a partir del 1979. Un exemple d'això és: «La educación en... País Valencià»⁴ publicat el 1981, en què es parla sobre la inexistència de textos escrits en català i a més es diu que els continguts segueixen sent totalment desarrelats de la comunitat, i es descriu aquest fet com un impediment per a la renovació de les escoles.

A Catalunya, cal destacar que l'any 1979 se celebren les Primeres Jornades d'Escola Rural, en les quals es reclama una política educativa per a l'escola rural. Les Jornades, que s'aniran succeint durant els anys posteriors, posen els fonaments de la renovació de l'escola rural a Catalunya i esdevenen el centre de mirades de tot l'Estat espanyol.

1. *La escuela rural en España: crónica de una marginación*. [Monogràfic] *Cuadernos de Pedagogía* (maig de 1976), suplement 2, núm. 17. Es tracta d'un recull d'articles que constitueixen una crònica acurada de la situació de l'escola rural en les diverses regions i territoris de l'Estat espanyol. Els articles es presenten ordenats en tres blocs temàtics: «La escuela rural en España, crónica de una marginación», «Las regiones opinan» i «Hacia una nueva educación rural».

2. «Barcelona: Conclusiones del IV Congrés de Formació». *Cuadernos de Pedagogía* (gener de 1976), núm. 13.

3. TABARES, Esteban. «Experiencia en la sierra de Sevilla». *Cuadernos de Pedagogía* (maig de 1985), núm. 125.

MAYA, José Angel. «Crónica de un renacimiento». *Cuadernos de Pedagogía* (setembre de 1987), núm. 117.

4. CIVERA I GÓMEZ, Manuel. «La educación en... País Valencià». *Cuadernos de Pedagogía* (gener de 1981), núm. 73

Període 1981-1986

Durant aquest període es redueix el nombre d'articles d'anàlisi i propostes generals per a l'escola rural i els de política educativa i economia de l'educació. Per contra, els articles d'experiències educatives i sobre el professorat i els de relació de l'escola amb l'entorn augmenten. Les publicacions més representatives durant aquest període s'agrupen en dos números. En primer lloc, la revista de juliol-agost de 1981, amb el tema del mes: «La Escuela Rural». Els articles que hi surten tracten els temes més candents de l'escola rural en aquell moment: la política educativa, els costos de les concentracions, el descobriment de nous models per a l'escola rural, etc. En segon lloc, el número de setembre de 1984, dedicat a l'educació compensatòria, que recull un seguit d'articles referits a l'escola rural, com per exemple «Una alternativa a la escuela rural», en el qual es descriuen les possibilitats que ofereix el treball en equip entre diferents escoles, per tractar d'afavorir la igualtat d'oportunitats entre tots els alumnes.⁵

El Govern socialista que surt de les eleccions de 1982 mostra sensibilitat envers l'escola rural, però no la reconeix a les lleis i normes que regulen l'educació del país. Resseguint els projectes legislatius aprovats durant aquesta etapa política, destaquem entre d'altres l'aparició de la LODE (Llei orgànica del dret a l'educació), que segons alguns autors no defensa la igualtat de drets de les escoles rurals davant la llei ni els pressupostos (Grande, 1984). Aquests fets comporten que les iniciatives per assegurar la igualtat en l'entorn rural sorgeixin en el territori, i famílies i professors comencin a pensar noves maneres d'organitzar l'escola. Un exemple d'això és l'article que hem esmentat anteriorment, «Una alternativa a la escuela rural», que explica l'experiència de nou petites escoles del Valle Amblés (Àvila) que comencen a organitzar-se conjuntament per tal d'abolir els dèficits resultants del sistema de concentració. Les diferents iniciatives sorgides al territori espanyol propicien l'aparició, el 1986, dels centres rurals agrupats (CRA). Al mateix temps, a Catalunya, s'aproven les zones escolars rurals (ZER), tot i no ser reconegudes fins a l'any 1990. Tota aquesta ebullició demostra que

5. DIVERSOS AUTORS. «Una alternativa a la escuela rural». *Cuadernos de Pedagogía* (setembre de 1984), núm. 117.

ha arribat el moment que l'escola rural agafi embranzida per a la renovació. Durant els anys posteriors a l'aprovació dels CRA i les ZER, els autors dels articles aprofiten per aportar idees, experiències, propostes, etc. Un exemple d'això és l'article «No es bueno que el hombre esté solo»,⁶ publicat el 1989, que descriu l'experiència d'un grup de professors d'escoles rurals que han treballat conjuntament. Un altre exemple és l'article «Los movimientos de renovación pedagógica»,⁷ publicat també el 1989, en el qual es fan múltiples propostes per a l'escola rural i, especialment, aportacions per a la creació de zones escolars rurals. Cal assenyalar que l'objectiu principal dels articles publicats durant aquesta etapa és assolir la igualtat d'oportunitats en l'educació, tenint en compte que durant anys als entorns rurals l'educació ha estat més inaccessible i precària.

Període 1987-1990

Tot i que aquest període és de només tres anys, observem una aparició notable d'articles sobre experiències didàctiques i relació amb l'entorn. D'altra banda, també es detecta un augment important d'articles relacionats amb el professorat i sobre l'organització escolar, coincidint amb l'aparició recent dels CRA i les ZER. Per últim, volem destacar que durant aquesta etapa també es publiquen alguns articles sobre l'educació d'adults, connectant l'alfabetització amb la possibilitat de desenvolupar l'àmbit rural.

És evident que ens trobem en un moment d'emergència de l'escola rural. L'aprovació de les ZER a Catalunya i dels CRA a Espanya durant els anys anteriors, facilita un període de reflexions i propostes molt interessant. És el moment de definir com aquestes organitzacions escolars podran ser més efectives. També durant aquesta etapa els pedagogs comencen a fixar-se en l'escola rural. Una mostra d'això són les paraules de Jesús Jiménez en l'article «La escuela rural: entre el olvido y la esperanza» (1987), on diu «Los pedagogos empiezan a prestar mayor atención a la escuela unitaria y la escuela rural ha llenado más

6. COL·LECTIU. «No es bueno que el hombre esté solo». *Cuadernos de Pedagogía* (febrer de 1989), núm. 167.

7. DOMÈNECH FRANCESCH, Joan. «Los movimientos de renovación pedagógica». *Cuadernos de Pedagogía* (setembre de 1989), núm. 167.

páginas en los últimos cinco años que en los veinte anteriores», text que reflecteix l'interès emergent per aquestes escoles oblidades. En aquest moment les propostes se centren en la dignificació de l'escola rural i la defensa del seu paper en l'elevació del nivell cultural de la població (en edat escolar o no). En són una bona mostra els articles relacionats amb l'alfabetització i l'escola d'adults, que defensen la importància d'educar la població rural a tots els nivells, per tal de dinamitzar econòmicament i socialment el territori eminentment més rural, fins aleshores «estancat». L'article «Un modelo de dinamización comarcal» de Javier Valbuena Rodríguez⁸ és un exemple dels esforços fets durant aquesta etapa per la democratització de l'educació d'adults de l'àmbit rural de Salamanca.

En aquest període es dona una importància especial a la vinculació de l'escola amb l'entorn i la comunitat. Per aquest motiu observem com el volum d'articles relacionats amb la sociologia i l'anàlisi de la realitat augmenta. Un exemple el trobem a «Los pueblos también existen»⁹ (març de 1988), en el qual es deixa clara la funció de cohesió que l'escola rural ha de tenir amb l'entorn. Al mateix temps es comencen a incorporar i desenvolupar a les aules models i experiències pedagògiques renovadores. Conseqüentment, és un dels moments en què apareixen més articles que exposen experiències didàctiques que ofereixen noves visions i aproximen els professors rurals a noves maneres d'entendre l'educació. Un exemple d'aquestes experiències és l'article «Estudio de las máquinas simples»¹⁰, en què l'autor presenta solucions per treballar amb alumnes de diferents edats, metodologies, etc.

L'any 1990 s'aprova la LOGSE. Aquesta Llei parteix de la realitat viscuda en el sistema educatiu espanyol al llarg dels anys i, per tant, és lògic que tingui com a temes capdavaners l'educació infantil, l'educació obligatòria i la formació del professorat. Els anys previs al 1990 apareixen més articles relacionats amb la situació i formació

8. VALBUENA RODRÍGUEZ, Javier. «Un modelo de dinamización comarcal». *Cuadernos de Pedagogía* (setembre de 1987), núm. 151.

9. JIMÉNEZ, Jesús. «Los pueblos también existen». *Cuadernos de Pedagogía*, núm. 157.

10. RODRÍGUEZ CARDEÑA, Ángel. «Estudio de las máquinas simples». *Cuadernos de Pedagogía* (gener de 1988), núm. 155.

del professorat perquè, de la mateixa manera que s'està organitzant l'escola rural, també cal donar al mestre de l'escola rural el lloc, formació i reconeixement que mereix, per tal que esdevingui un docent contextualitzat i d'acord amb les premisses de la nova escola rural. Un exemple d'aquest interès creixent per la formació del professorat és l'article «Formación permanente del profesorado»,¹¹ que destaca que els docents tant de l'entorn urbà com rural han d'estar igualment ben qualificats.

Període 1991-1995

L'últim període que hem analitzat no presenta un gran volum d'articles i, per tant, no destaquem cap temàtica en especial. És el moment d'avaluar el desplegament de la LOGSE i analitzar com han evolucionat els temes als quals va donar prioritat. El tema més crític és el del professorat. Així ho evidencien els articles relacionats amb els docents, com per exemple «Formación permanente del profesorado»¹² (1992), en el qual es destaca que les escoles rurals segueixen sent les grans oblidades del sistema, en aquest cas referint-se a les possibilitats de formació del professorat. D'altra banda, les crítiques expressades en alguns articles fan evidents les discordances entre la nova Llei i l'escola rural. Gimeno Sacristán (1992) diu que l'escola rural segueix sent la lletra petita dins la reforma. En l'article argumenta que la Llei frena el progrés de conceptes afavoridors per a l'escola rural, com és l'avaluació continuada i, per contra, promulga mesures de caràcter més segregador.

A les pàgines de la revista tots aquests temes hi són latents. El maig de 1993 es publica un monogràfic titulat *Chequeo a la escuela rural*¹³ que mostra la discordança entre la nova Llei i l'escola rural. Aquest monogràfic presenta la importància de fomentar una escola rural arrelada al territori, que s'adeqüi al context i rebi de l'Administració un

11. CARMEN, Luis. «Formación permanente del profesorado». *Cuadernos de Pedagogía* (març de 1989), núm. 168.

12. JIMÉNEZ, Jesús; BERNAL, J. Luis. «Formación permanente del profesorado». *Cuadernos de Pedagogía* (abril de 1992), núm. 201.

13. DIVERSOS AUTORS. *Chequeo a la escuela rural*. [Monogràfic] *Cuadernos de Pedagogía* (maig de 1993), núm. 114.

tractament específic i diferenciat. D'altra banda, també es posa una atenció especial al despoblament que pateixen algunes comunitats, i es reclama la necessitat de fer de l'escola un punt d'arrelament amb la cultura i l'entorn, per generar cohesió a la petita comunitat i fomentar la continuïtat d'aquests pobles.

3. La participació i democratització de l'escola rural

El procés cap a la democratització i reconeixement d'aquestes escoles singulars ha estat llarg i complicat. La manca de recursos, infraestructures i docents amb ganes de treballar-hi han estat les principals traves per progressar i esdevenir una escola accessible i de qualitat. És gràcies a l'interès dels mestres rurals compromesos que l'escola supera aquest panorama tan desolador.

Amb la LGE (1970) es fa evident l'oblit de l'Administració, que aplica mesures de concentració que, com ja hem comentat, són totalment contràries a la fisonomia pròpia de l'escola rural. Una mostra d'això són les paraules de Carmen Fernández en l'article «Política educativa rural y escuela rural» (1976), on comenta: «A los enseñantes de las zonas rurales no les queda, entonces, otra cosa que esperar, seguir esperando como espera todo el campo español desde hace un siglo».¹⁴ Aquest context desolador descrit en l'article és el que provoca l'aparició de nombroses crítiques i propostes per a la renovació de l'escola rural per part de mestres renovadors. Però no sols neix un sentiment crític, sinó que també comencen a aparèixer articles en què s'exposen experiències dutes a terme en escoles rurals, per tal d'oferir una visió diferent d'aquestes petites escoles i al mateix temps oferir noves vies per afrontar l'ensenyament, tenint en compte que la legislació no aportava res positiu. Un exemple d'això és l'article «Utilizar la escuela "a pleno tiempo"»¹⁵ (1975), que presenta l'experiència desenvolupada a França, on es crea el primer Centre Educatiu i Cultural amb l'objectiu

14. FERNÁNDEZ, Carmen. «Política educativa rural y escuela rural». *La escuela rural: crónica de una marginación*. [Monogràfic] *Cuadernos de Pedagogía* (1976), suplement 2.

15. FABRA, María Luisa. «Utilizar la escuela "a pleno tiempo"». *Cuadernos de Pedagogía* (octubre de 1975), núm. 10.

d'obrir l'escola a la comunitat. Aquest article ens sembla molt interessant ja que demostra l'interès creixent per importar idees renovadores desenvolupades en altres països. Citant aquest mateix article, podem observar la situació de l'educació passats cinc anys des del desplegament de la LGE: «...está casi todo por hacer, hay que encontrar nuevas fórmulas, hay que inventar soluciones, y sobre todo fijarnos en lo que ya funciona en otros países...» Un altre exemple el trobem en l'article «Las Escuelas Huerto: una experiencia en el campo gallego»,¹⁶ que presenta una experiència desenvolupada a Galícia, on les escoles treballen íntimament lligades a la realitat i ofereixen una educació molt vinculada als interessos dels fills dels camperols i, a través d'això, donen a les famílies noves possibilitats en el camp de l'agricultura, alhora que doten l'escola de reconeixement social. Però, malgrat les bones intencions i esforços, com ja és habitual durant aquest període, les aportacions i experiències topen de nou amb la LGE. Aquest fet és evident en el mateix article, en el qual es diu que «la LGE de 1970 con su planificación burocrática de los planes y programas y su concepción estrecha de las relaciones entre la educación y el medio físico y humano, no podrá menos que complotar contra una iniciativa de este tipo». Per tant, constatem que les iniciatives que sorgien topaven en molts casos amb la Llei vigent. Per aquest motiu, durant els anys posteriors al desplegament de la LGE no deixen d'aparèixer a la revista articles que analitzen la situació de l'escola rural i que ofereixen suggeriments per millorar-la, com per exemple l'article «Escuela rural, una agonía»¹⁷ publicat el 1978, que remarca totes les carències que l'escola rural segueix tenint.

Malgrat tot, i gràcies als esforços del professorat compromès amb l'escola rural, a Catalunya se celebren l'any 1979 les Primeres Jornades d'Escola Rural. Amb aquestes Jornades s'estableixen les bases per començar a treballar conjuntament per a la renovació de l'escola rural.

A partir d'aquest moment s'incrementen les publicacions sobre l'escola rural. En són un exemple els monogràfics ja esmentats a la revista *Cuadernos de Pedagogía* del 1981. Cal destacar que l'any 1983

16. «Las “Escuelas Huerto”: una experiencia en el campo gallego». *La escuela rural: crónica de una marginación*. [Monogràfic] *Cuadernos de Pedagogía* (1976), suplement 2.

17. DIVERSOS AUTORS. «Escuela rural, una agonía». *Cuadernos de Pedagogía* (novembre de 1978), núm. 47.

es creen els serveis de suport a l'escola rural, anomenats centres rurals d'innovació educativa (CRIE), i els centres de recursos pedagògics (CRP). Aquests nous serveis són presents a les pàgines de la revista. Un bon exemple d'això és l'article «El CRIET de Albarracín», publicat l'abril de 1984, que descriu el projecte i els objectius que pretenen assolir amb aquest nou servei.¹⁸ Un altre moment cabdal és l'aprovació del document *Proyecto de zonas escolares per a l'escola rural*, a les Jornades catalanes de l'any 1987. La creació dels CRA a Espanya i de les ZER a Catalunya posa fi a l'aïllament de l'escola i els mestres rurals, aportant més serveis i recursos, i trobant solucions per a moltes mancances de l'escola rural. Amb tot, observem que el setembre del 1987 apareixen a la revista un conjunt d'articles crítics sobre la situació de l'escola rural. El primer és de Jesús Jiménez (1987), i el títol evidencia el punt en què es troba l'escola rural, i demostra que encara queda camí per recórrer si es vol democratitzar. Però, tot i aquest context esperançador, a final d'aquesta dècada comencen a sorgir preocupacions per la nova Llei que s'està gestant, la LOGSE, i els agents renovadors de l'escola rural es pregunten si afrontarà les particularitats de les escoles rurals. La revista es fa ressò d'aquestes preocupacions amb articles que ressalten els elements que el Ministeri d'Educació hauria de tenir en compte per formular-la. Un exemple d'això és l'article «Escuelas rurales y libro blanco, ¿una posibilidad?»,¹⁹ publicat el 1989. Aquest article fa un repàs del camí que l'escola rural ha de seguir per garantir la igualtat d'oportunitats en l'educació als entorns rurals i, al mateix temps, destaca altres aspectes que s'haurien de tenir en compte en la futura Llei, per tal de garantir una escola rural de qualitat.

Com ja hem comentat, les intencions de la LOGSE semblaven bones, però en la majoria dels casos van quedar únicament en intencions. Les preocupacions sorgides abans de la seva aparició esdevenen una realitat i, per tant, és el moment de seguir reivindicant les necessitats de l'escola rural. A la revista apareixen articles que presenten experiències d'organització i metodologia que són una mostra dels esforços fets durant aquest procés. Un exemple d'això és l'experiència

18. «El CRIET de Albarracín». *Cuadernos de Pedagogía* (abril de 1984), núm. 112.

19. SAURAS JAIME, Pedro J. «Escuelas rurales y libro blanco, ¿una posibilidad?». *Cuadernos de Pedagogía* (abril de 1989), núm. 169.

descrita en l'article «De la adaptación a la participación», que exposa l'organització d'una petita escola i remarca la importància d'involucrar-hi les famílies, obrir-la al poble i convertir-la en una institució de referència dins d'aquest.²⁰

Tot i que la major part d'iniciatives s'han focalitzat en l'organització i administració de l'escola rural, també s'ha mostrat un fort interès per introduir-hi les noves idees pedagògiques constructivistes, ja que es veu en l'escola rural un espai ideal per implantar-les. Gràcies a tot aquest procés i als esforços de les petites comunitats, professors i altres agents interessats en la renovació de l'escola rural, a principi dels noranta l'escola rural esdevé una escola altament reconeguda i centre de mirades pel seu alt valor pedagògic. Al mateix temps, es converteix en un punt clau per a la cohesió de les petites comunitats i l'arrelament al medi dels infants nascuts en entorns rurals.

4. La cohesió de les petites comunitats / la relació amb l'entorn

Al llarg dels anys, la conveniència d'arrelar l'escola rural al medi esdevé un objectiu plenament acceptat per tal que no esdevingui una institució aliena i alienadora, tal com assenyalen J. Soler i J. Feu (2002). Els autors ens indiquen que els camins per a l'arrelament de l'escola al medi passen per un coneixement profund de l'entorn per part del mestre, un currículum adequat al context, la participació d'agents plurals en l'acció educativa, l'ús dels diferents espais que ofereix l'entorn per a l'acció educativa i l'obertura de l'escola a la comunitat.

Fent l'anàlisi dels articles de la revista, veiem que aquest és un tema rellevant que demostra l'interès creixent per assolir la connexió de l'escola rural amb l'entorn. D'entrada, hem pogut observar en diferents articles la preocupació pel desarrelament i la manca de compromís del professorat rural amb l'entorn on ensenya. Aquesta desconexió dels docents implica, fins i tot, el desconeixement de la llengua de la comunitat on eduquen.²¹ A poc a poc, sorgeixen iniciatives per a la formació del professorat, i els recursos de formació s'aproximen a l'escola a

20. VARA MIÑANBRES, M. Jesús. «De la adaptación a la participación». *Cuadernos de Pedagogía* (abril de 1991), núm. 191.

21 «Barcelona: conclusiones del IV Congreso de la Formación». *Cuadernos de Pedagogía* (gener de 1976), núm. 13.

partir dels centres de recursos. És fonamental, però, que els docents també s'arrelin a l'escola i s'hi identifiquin, i se sentin part de la comunitat on exerceixen.

Un altre aspecte important és el currículum, caracteritzat al llarg dels anys per oferir continguts desconnectats de l'entorn rural, pensats únicament per a les escoles urbanes. La desconexió amb la realitat i la poca comunicació entre la família i l'escola ha provocat un desajustament entre els interessos educatius dels infants i l'escola que en molts casos ha derivat en absentisme, fracàs escolar, etc.²² La LOGSE estableix el currículum general, però, com ja hem dit anteriorment, deixa molts buits pel que fa a l'escola rural. En canvi, pel que fa a la construcció de projectes educatius, proporciona premisses que es poden concretar a cada escola prenent en consideració l'entorn on se situa. Per tant, s'observa la preocupació creixent de vincular l'escola a l'entorn i la comunitat.²³ Al mateix temps, es fomenta l'entrada a l'escola d'agents plurals, per democratitzar la tasca docent.

L'interès creixent per l'ús dels espais que l'entorn proporciona a l'escola com a recurs d'aprenentatge és un element important. Un exemple d'això és l'experiència de l'hort escolar desenvolupada a El Campo de Ledesma (Salamanca), que té la finalitat d'aprofitar els recursos que ofereix l'entorn rural i que, al mateix temps, implica la comunitat en la pràctica educativa per crear un vincle entre l'escola i la comunitat.²⁴ Un altre exemple seria La Casa de los Niños²⁵ a la Comunitat de Madrid, un servei educatiu públic i gratuït per a la primera infància amb l'objectiu de dur a terme una tasca educativa directa amb els infants, el treball amb els pares i la inserció a la localitat.

L'escola rural esdevé, doncs, una escola arrelada al medi i que ha fomentat la cohesió entre les comunitats petites. Aquest fet s'ha impulsat amb l'expansió dels CRA i les ZER, i permet als alumnes, professors i famílies interaccionar amb comunitats petites del territori. Les

22 EQUIPO VII. «Las raíces del fracaso escolar». *Cuadernos de Pedagogía* (setembre de 1979), núm. 57.

23 GONZÁLEZ ROSAS, José L. «Un proyecto educativo para una escuela rural». *Cuadernos de Pedagogía* (novembre de 1987), núm. 153.

24 POVEDA DÍAZ, Rafael. «Dos experiencias: Campo de Ledesma». *Cuadernos de Pedagogía* (febrer de 1980), núm. 62.

25. FERNÁNDEZ ROZAS, Jesús. «La Casa de los Niños». *Cuadernos de Pedagogía* (gener de 1990), núm. 177.

escoles rurals esdevenen una peça clau per a la continuïtat del sentiment de pertinença a la comunitat, la cultura i el medi. Aquest fet es fa evident al llarg de molts articles publicats a la revista que, en general, presenten experiències educatives en les quals l'entorn és l'eix al voltant del qual gira l'activitat educativa.

5. La supressió de les desigualtats d'oportunitats

L'escola rural s'ha caracteritzat durant anys per les desigualtats derivades d'una política educativa en la qual no tenia un espai. Per tant, un dels principals factors generadors de desigualtats ha estat la mateixa legislació educativa de l'Estat, que no tenia en compte les característiques pròpies d'aquestes escoles singulars, i les deixava desesparades i marginades (sense especialistes, infraestructures i recursos).

L'article «Tendencias y modelos» (1990)²⁶ comenta que «els processos involucrats en l'alfabetització tenen relació amb la igualtat d'oportunitats i l'exercici democràtic de les llibertats». Per tant, la necessitat d'alfabetitzar esdevé fonamental per tal de dinamitzar l'àmbit rural i valorar el paper que té l'escola dins del poble. A Espanya es detecten diferents tendències en el procés d'alfabetització: l'escolarització, la intervenció social, la dinamització social i cultural, etc.

La primera empenta legal per a la democratització de l'escola rural es dona amb la implantació de la LOGSE, que, tot i no especificar mesures per a l'escola rural, i fins i tot obviar-la, permet l'aparició d'iniciatives de caràcter renovador a les escoles rurals. També durant aquesta etapa, els centres de recursos i de formació del professorat es van expandint i d'aquesta manera l'escola rural es va dotant d'unes possibilitats que fins al moment semblaven impossibles.

6. Conclusions

Després de l'anàlisi dels articles publicats a la revista *Cuadernos de Pedagogía* durant el període 1975-1995, podem concloure que

26. M. JUSTICIA, Diego; ROMANS, Mercè. «Tendencias y modelos». *Cuadernos de Pedagogía* (març de 1990), núm. 179.

el procés de renovació de l'escola rural ha estat possible gràcies a l'aportació de persones que, de manera individual o col·lectiva, han lluitat per donar a aquesta escola el lloc que li pertoca i que durant un llarg procés s'han organitzat per assolir els objectius desitjats. L'altra característica d'aquest procés és la falta de coherència de l'Administració a l'hora d'elaborar les lleis en matèria d'educació, en les quals sembla que l'escola rural no té cap paper, ja que pràcticament no se la pren en consideració.

Pel que fa a l'anàlisi quantitativa, podem concloure que la majoria dels articles publicats fan referència a la realitat i fan propostes per a l'escola rural, i demostren que, tot i ser un procés de vint anys, han estat necessaris tots i cada un d'ells per assolir els objectius esperats. D'altra banda, també cal ressaltar els articles sobre la legislació. Aquest fet és normal a causa de la manca d'atenció que mostra l'Administració per l'escola rural en les lleis que es van anar elaborant. Volem destacar també que la revista ha estat una plataforma en la qual s'han pogut compartir múltiples experiències dutes a terme a l'escola rural i que, per tant, també ha esdevingut un espai per a la difusió de la renovació pedagògica d'aquesta escola. Un altre fet observat és que el gruix dels articles es concentra principalment durant els primers anys del període, coincidint amb el desplegament de la LGE, i que durant els anys posteriors, tot i que el volum d'articles no és tan elevat, hi trobem un flux constant d'articles vinculats a l'escola rural que no s'emmarquen en els tres temes més generals ja esmentats, sinó que engloben altres àmbits temàtics.

Un altre fet observat en l'anàlisi quantitativa dels articles de la revista és la procedència territorial de les publicacions. En la majoria dels casos són articles de caràcter general, però la resta dels articles també es concentra en les comunitats, que són de caràcter eminentment rural.

Amb relació a l'anàlisi qualitativa, hem observat que el context social i polític del procés es reflecteix en les dades obtingudes. Aquest fet es nota especialment durant el desplegament de les dues lleis que inclou aquest període. Podem observar que el context del moment es reflecteix en les preocupacions i interessos dels diferents autors i de la mateixa revista.

Finalment, destaquem que durant els últims anys analitzats sembla que l'escola rural ja comença a ocupar el lloc que li pertoca, i fins i tot

esdevé un referent. Amb tot, queda demostrat l'interès per continuar millorant-la amb un flux constant d'articles en els quals es presenten experiències educatives, estratègies i ús dels recursos, sistemes organitzatius, etc. Una mostra d'això és l'article «El campo, la ciudad y la escuela»,²⁷ que presenta un seminari de professors, tant de l'àmbit rural com l'urbà, amb l'objectiu d'establir connexions entre les escoles rurals i les urbanes, de manera que els alumnes puguin conèixer ambdues realitats i respectar-les des del coneixement.

En síntesi, pensem que, tot i que ha estat un procés llarg i ple d'inconvenients, gràcies als esforços fets al llarg d'aquest últim quart de segle, les escoles rurals han esdevingut un referent i han sabut integrar-se a l'entorn i la comunitat on es troben. La revista, a través de múltiples articles, ha anat resseguint aquest procés i, al mateix temps, ha format part del mateix procés per esdevenir una via d'aproximació per als agents renovadors i de difusió de les noves idees i experiències de les persones implicades en l'escola rural.

7. Referències bibliogràfiques²⁸

DIVERSOS AUTORS. «Escuela rural, una agonía». *Cuadernos de Pedagogía* (novembre de 1978), núm. 47.

La escuela rural: Crónica de una marginación. [Monogràfic] *Cuadernos de Pedagogía* (maig de 1976), suplement 2, núm. 17.

«Tema del mes: La escuela rural». *Cuadernos de Pedagogía* (juliol-agost de 1981), núm. 79.

«Tema del mes: Educación compensatoria». *Cuadernos de Pedagogía* (setembre de 1984), núm. 117. [Entre els diferents articles del monogràfic, n'hi ha alguns que es refereixen directament a l'escola rural, per exemple: «Cantabria. El despertar de la escuela rural» i «Castilla. Una alternativa a la escuela rural».]

27 CAIVANO, Fabricio. «El campo, la ciudad y la escuela». *Cuadernos de Pedagogía* (gener de 1994), núm. 221.

28. El DVD *Cuadernos de Pedagogía. 35 años contigo* recull en format digital tots els articles publicats a la revista del 1975 al 2010. Les referències dels articles són del DVD, que ha estat el recurs utilitzat per al buidatge. No hem esmentat les pàgines dels articles perquè en aquest format no estan numerades.

- «Tema del mes: La educación en el medio rural». *Cuadernos de Pedagogía* (setembre de 1987), núm. 151.
- Chequeo a la escuela rural*. [Dossier] *Cuadernos de Pedagogía* (maig de 1993), núm. 214.
- FEU I GELIS, Jordi. «Política educativa i escola rural durant el franquisme». *Educació i Història* (2005), núm. 8, pàg. 63-77.
- GIMENO SACRISTÁN, José. «Reformas educativas. Utopía, retórica y práctica». *Cuadernos de Pedagogía* (desembre de 1992), núm. 209.
- GRANDE, Miguel. «¿Cuál es el futuro de la escuela rural? Hacia un subsistema específico de educación rural». *Cuadernos de Pedagogía* (juny de 1984), núm. 114.
- JIMÉNEZ, Jesús. «La escuela rural: entre el olvido y la esperanza». *Cuadernos de Pedagogía* (setembre de 1987), núm. 151. «Los pueblos también existen». *Cuadernos de Pedagogía* (març de 1988), núm. 157.
- JIMÉNEZ, Jesús; BERNAL, J. Luis. «Formación permanente del profesorado». *Cuadernos de Pedagogía* (abril de 1992), núm. 201.
- Jornades d'Escola Rural a Catalunya (Primeres: 1979, Barcelona): L'Escola Rural a Catalunya*. Bellaterra: ICE - UAB, 1980.
- Jornades d'Escola Rural a Catalunya (Sisenes: 1987, Banyoles): Projecte de Zones Escolars per a l'Escola Rural: Conclusiones de les VI Jornades d'Escola Rural de Catalunya*. Barcelona: Federació de Moviments de Renovació Pedagògica, 1987.
- SOLER, Joan; FEU, Jordi. «Més enllà de l'escola rural. Cap a un model integrat i integrador de l'educació en el territori». *Temps d'Educació* (2002), núm. 26, pàg. 133-156.
- SOLER I MATA, Joan. «L'escola rural a Catalunya al darrer quart del segle XX. De l'impacte de les polítiques educatives a la influència de les transformacions socials, culturals i econòmiques: un primer balanç». *Educació i Història* (2005), núm. 8, pàg. 78-102.